

Voor PTT op stap

Jan van der Pool

Inleiding

Het is bij de lezers van *Fitis* welbekend dat PTT een afkorting is van Punt-Transect-Tellingen. Het PTT-project van SOVON heeft ten doel: 'vast te stellen welke veranderingen jaar na jaar optreden in de aantallen van in Nederland doortrekkende en overwinterende vogelsoorten'. Onlangs realiseerde ik me dat ik nu al zes jaar meedoe en dat het wel aardig zou zijn om eens een overzicht van mijn tellingen te maken. Een spreadsheetprogramma voor de PC (Quattro in mijn geval) bood me daarbij hulp. De redactie van *Fitis* meent dat het resultaat ook voor de lezers interessant is. Zodoende vindt u hierbij een uitgebreide tabel, waarop ik wat toelichtingen zal geven.

Methode

Een vogelaar die mee wil doen, kiest in overleg met de districtscoördinator van SOVON een route voor zijn waarnemingen. Hij neemt op zich langs die route gedurende een aantal jaren zijn bevindingen te noteren en op te sturen; op een welomschreven manier, die duidelijk is vastgelegd in een handleiding die door SOVON wordt verstrekt. Heel beknopt komt het neer op het volgende:

- De gekozen route moet in het SOVON-project passen. Er wordt thans langs honderden van zulke routes geteld, waarbij gestreefd wordt naar een goede landelijke en regionale spreiding. Voorts is het gewenst dat een route door verschillende biotopen loopt. Er blijft voor de deelnemer nog een grote mate van vrijheid in de keuze over.
- De methode van waarnemen moet langs alle PTT-transecten eender zijn, terwille van vergelijkbaarheid en sommeerbaarheid. De deelnemer kiest langs zijn route exact 20 waarnemingspunten, die op voldoende afstand van elkaar liggen om dubbel-tellingen te vermijden. Bij alle tellingen worden de gekozen telpunten precies eender aangehouden.
- Bij elke telling wordt het traject in zijn geheel afgelegd. Op ieder punt wordt gedurende exact vijf minuten waargenomen en worden de aantallen genoteerd van alle vogels die kunnen worden herkend.

- Thuisgekomen worden de resultaten op een standaardformulier ingevuld. De formulieren worden verzameld door SOVON en door het Centraal Bureau voor de Statistiek verwerkt. De deelnemer heeft na verwerking gelegenheid tot correctie en SOVON stelt overzichten van de resultaten samen.
- Bij het PTT-project gaat het vooral om de 'gewone' soorten. SOVON krijgt via BSP-nb (Bijzondere Soorten Project niet-broedvogels) inzicht in het voorkomen van schaarse en zeldzame soorten.

Mijn route

Ik heb mijn route gekozen in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Begin en eindpunt werden voor het gemak dicht bij de ingang bij De Zilk gefixeerd. De route moest enerzijds niet te lang worden, zodat ze in enkele uren kan worden afgelegd. Anderzijds moesten de afstanden tussen de punten onderling groot genoeg zijn en moest er naar een variatie in biotopen worden gestreefd.

De eerste zes punten liggen in duinterrein, met dien verstande dat bij punt 2 ook vogels in en langs een stuk kanaal voor de waterwinning (het Oosterkanaal) waargenomen worden. Punt 5 is terzijde van de eigenlijke route in het bosperceel van het Achterhaasveld gekozen. De telpunten 7 tot en met 13 liggen in waterrijke en moerassige gedeelten van het waterwingebied. Punten 14 tot en met 20 moesten weer op duinplekken langs de terugweg gekozen worden en variëren van erg kaal (telpunt 15) tot vrij begroeid (telpunt 19). De telpunten moesten ook op goed herkenbare punten liggen. Zodoende kan een vervanger bij verhindering van de vaste teller goed geïnstrueerd worden. Het maakt de route ook gemakkelijk overdraagbaar aan een opvolger die de route wil overnemen. Er is door al deze omstandigheden wel enig voorbereidend werk nodig om een traject uit te zetten waar je jarenlang genoeg aan kunt beleven.

Telperioden

Een deelnemer aan het PTT-project neemt tegenover SOVON uitsluitend de verplichting op zich tot het doen van de jaarlijkse wintertelling in de periode van 15 december t/m 1 januari. Het wordt echter zeer op prijs gesteld als ook tellingen in drie andere voorgeschreven perioden worden gedaan. Een telling van 15 t/m 31 augustus moet inzicht geven in de aantallen vogels die in de nazomer nog aanwezig of op doortrek

zijn. Tellingen tussen 10 en 25 november en in de periode van 10 t/m 25 februari geven de midwintertelling meer reliëf. Met veel plezier heb ik van november 1986 tot en met augustus 1992 in elk van de genoemde perioden een telling langs mijn route kunnen doen. De afstand van ca. 9 km werd meestal te voet afgelegd. Doorgaans werd ca. 1 uur na zonsopgang begonnen om invloeden van slaaptrek te vermijden. In de bijlage heb ik de tellingen in de verschillende jaren per telperiode bij elkaar gezet. De getalletjes zijn steeds de som van de op twintig telpunten waargenomen aantallen van een soort. Ik zal nu trachten wat aanvullende opmerkingen erover te maken.

Aantallen

De indruk van nauwkeurigheid die het overzicht wekt moet met een korreltje zout genomen worden. Zo lijkt de bijlage te beweren dat ik in november 1988 op de kop af 199 Tafeleenden waarnam. Bedenk echter dat het getal de som is van de aantallen die ik op verschillende telpunten heb gezien. Zaten er slechts weinig exemplaren, dan konden zij geteld worden. Bij grotere aantallen moest worden echter geschat.

Er wordt natuurlijk niet alleen met het oog, maar ook met het oor waargenomen. In de beboste gedeelten hoor je vaak meer dan één exemplaar van een soort en dan moet je weer het aantal schatten. Denk aan vogels als Koolmezen, Eksters, Vlaamse Gaaien enz.

Dubbeltellingen moeten voorkomen worden. Maar neem nu een Groene Specht. Het geluid draagt erg ver en als je bij een volgend telpunt de vogel weer hoort kan het een ander exemplaar zijn, maar ook die van het vorige telpunt. Je beslissing zal niet altijd de juiste zijn. Hetzelfde geldt voor krassende kraaien, die zich bovendien verplaatsen.

Herkenning

Niet op soort gebrachte individuen mogen niet worden genoemd. De handleiding is daar terecht nogal uitgesproken over, maar ik denk dat je die absoluutheid verstandig moet interpreteren. Het herkennen van vogels kan een stevig element van onzekerheid in zich hebben. Moet je bijvoorbeeld bij de augustustelling geen Fitis noteren als het roepje dat je hoort, ook wel eens het er op lijkende roepje van een Tjiftjaf zou kunnen zijn? Ik denk dat het aantal Fitissen in de tellingen dan zwaar ondergewaardeerd zou worden. In augustus trekken er in de duinen heel wat Fitissen langs en veel minder Tjiftjaffen en ik noteer bij twijfel toch maar Fitis.

Zo zijn er meer voorbeelden te noemen. Zwarte Kraaien noteer je ook vaak op geluid als je geen dubbeltelling vreest. In de winter is dat riskant, want het zou ook wel eens een Bonte Kraai kunnen zijn! Op die manier zou wel een verkeerd beeld van het voorkomen van Bonte en Zwarte Kraaien kunnen ontstaan. Een ander punt is de herkenning op afstand. Er is een zekere herkenningsruimte waarbinnen je een soort met grote zekerheid kunt benoemen, maar de grens van die ruimte is niet scherp. De grens is bovendien op een sombere winterdag nogal wat kleiner dan bij stralende zonneshijn in de rug. Tot op welke afstand ben je echt nog helemaal zeker van je soort?

Enkele van mijn waarnemingspunten liggen aan de korte zijde van een lang kanaal. Je telt daarin bijvoorbeeld zo'n 150 wintervogels van verschillende soorten. De exemplaren dichtbij kun je gemakkelijk herkennen en die Knobbelzwanen aan het einde van het kanaal ook wel. Maar waar houdt de herkenbaarheid voor minder kenmerkende soorten op? In mijn geval kunnen na de telperiode soms de verder weg zwemmende vogels dichter benaderd worden en alsnog beter op naam worden gebracht, maar dat is niet altijd het geval en dan komt de integriteit van de waarnemer weer in het geding.

De resultaten zijn dus mede afhankelijk van de manier waarop de waarnemer te werk gaat. Niet alleen zijn vogelkennis maar ook de kwaliteit van oor en oog spelen een rol. Globaal gezegd: iemand met een 10% scherper gehoor en gezichtsvermogen heeft een 33% grotere ruimte waarbinnen zij/hij vogels op naam kan brengen. Als hij ook nog elk klein bruinig vogeltje dat bij zwak licht van struik naar struik vliegt feilloos op naam weet te brengen, haalt hij veel hogere resultaten dan de lezer van mij gepresenteerd krijgt.

Bij het gehoor speelt trouwens de geluidsfrequentie een rol. Ik ken iemand die zeer goed hoge geluiden waarneemt, maar geen Holenduif hoort. In mijn geval denk ik dat het voorkomen van het Goudhaantje zwaar ondergewaardeerd wordt, omdat het geluid boven mijn gehoorgrens ligt. In het overzicht staat er maar eentje, dat ik toevallig zag in een vijfminuten-periode! De aard van de verschillende biotopen op de route heeft er natuurlijk ook wel mee te maken.

Meer jaren achteren

Voor het PTT-project als zodanig zijn dit soort probleempjes van minder belang. SOVON stelt uitdrukkelijk dat het niet gaat om absolute aantallen, maar om verhoudingen van jaar tot jaar. Het gaat er om of zich in de procentuele toe- of afname van

een soort in de opeenvolgende jaren een trend aftekent. En dan niet voor een enkele route, maar voor de gezamenlijke routes over het gehele land.

Daarom is het van groot belang dat één en dezelfde waarnemer zijn route in een zo groot mogelijk aantal opeenvolgende jaren loopt. Deelname gedurende één jaar is voor SOVON niet interessant. Voorts moet steeds op precies dezelfde manier te werk gegaan worden. Dus bijvoorbeeld niet op een telpunt het ene jaar gedurende vijf minuten alles met normale optiek waarnemen en het andere jaar op hetzelfde telpunt vijf minuten door een telescoop naar een bijzonder soortje in de verte kijken. Als je voor je telpunten een bepaalde manier van waarnemen hebt ontwikkeld, moet je die ook in volgende jaren aanhouden.

Wat zegt het overzicht?

Als de getalletjes eenmaal in een rekenblad in de computer staan kan je van alles en nog wat gemakkelijk berekenen. Blijft steeds de vraag of het zinvol is! Want nogmaals: de methode is niet bedoeld om voor een enkel traject wetenschappelijke resultaten te boeken, maar als een landelijk graadmeter.

In totaal is $24 \times 20 \times 5 = 2400$ minuten waargenomen. Er werden 106 soorten gezien met een totaal van ruim 15.000 exemplaren. Per telling varieerde het aantal soorten tussen 28 en 45. Tabel 1 geeft een idee van de spreiding over de vier perioden:

Tabel 1. Aantal soorten per PTT-telling, 1987-1992.

	Periode			
	aug	nov	dec	feb
Totaal aantal soorten	73	60	63	58
Gem. aantal soorten	38	41	35	32
Aantal vogels	674	800	649	415
Trefkans	57%	68%	56%	55%

De augustus-periode blijkt zoals te verwachten het rijkst aan soorten. Wat ik genoemd heb de 'trefkans', nl. het quotiënt van het gemiddeld aantal waargenomen soorten en het totaal

aantal, is in augustus laag (57%) in vergelijking met november (68%). In die laatste maand zie je bovendien de meeste vogels per keer. Ik ben er toch wel nieuwsgierig naar of dat op andere routes ook zo is. De tellingen in december en februari zijn weer minder interessant voor de individuele waarnemer.

Als we naar afzonderlijke soorten kijken zijn de verschillen van keer tot keer nog het meest opvallend. Er zijn toevalstreffers zoals een groepje van 14 Kemphanen of 11 Goudplevieren die in een vijfminuten-periode langskomen, een enkel Baardmannetje of een Geelgors, die je eens ziet.

Maar ook in de soorten die je altijd of vrijwel altijd ziet kunnen nogal wat schommelingen optreden. Opmerkelijk vind ik de correlatie die er bij het voorkomen van grotere aantallen eenden te zien is. Kijk maar eens naar de telling van december 1986 en november 1988. Tegelijkertijd zijn alle eendensoorten hoger dan in andere jaren.

Frappante dingen zie ik verder nauwelijks als ik zo op het oog naar het overzicht kijk. Er zouden nog wel een aantal kleine puntjes te noemen zijn, maar dit stukje is toch al lang genoeg. Misschien zet ik de kolommen ook nog eens per winterseizoen achter elkaar om na te gaan of er in het verloop gedurende een winter trends te vinden zijn.

OOK U KUNT MEEDOEN AAN HET PTT!

Uit bovenstaand artikel heeft u kunnen afleiden dat het PTT een leuk en relatief makkelijk project is, dat weinig tijd op jaarbasis kost. Zoals reeds is opgemerkt, wint het project aan kracht door een zo continue en groot mogelijke deelname, verspreid over heel Nederland. Daarom stelt SOVON het zeer op prijs, wanneer nieuwe routes geopend worden of bestaande routes die niet meer werden gelopen, overgenomen worden door nieuwe tellers. Met name routes die (gedeeltelijk) door stedelijk gebied lopen zijn welkom, omdat dit biotoop onderbelicht wordt in het PTT. Op het ogenblik staat er in onze regio nog een route open die van Haarlem-Noord naar de binnenduinrand voert. Wie meldt zich hiervoor aan? Maar u kunt uiteraard, in overleg met de districtscoördinator van SOVON, zelf een nieuwe route opzetten.

Voor vragen en informatie: Hans Groot, Kenaupark 14 (app. 2.4), 2011 MT Haarlem, 023-421527.

Aantal gezien bij Telling in:	augustus			november			december			februari			Total
	'87	'88	'89	'90	'91	'92	'86	'87	'88	'89	'90	'91	'92
Goudplevier			1										1
Zilverplevier													1
Kievit													13
Kamphaan	18												18
Wateranip	1												25
Regenwulp	1	6	1						6	2			7
Wulp													7
Boerzitter			1										1
Zwarte Ruiter													1
Tureluur													1
Groenpootruiter	1	1	1										3
Witgatje	1	1	1										3
Oeverloper	1	1	3										5
Kokmeeuw	1	3	20	1			6	8	10	28	7	20	155
Stormmeeuw							2	12	1	2			31
Kleine Mantelmeeuw	4	2							2	5			3
Zilvermeeuw								2	6	2	3	6	40
Grote Mantelmeeuw										1			2
Vindief			4	1									6
Holendui	1	6	12	9	13	7		2	2	8	4	3	29
Houtduif	19	11					26	6	124	40	3	5	359
Turkse Tortel		1	2										4
Tortelduif													2
Koekoek			2										2
Groene Specht	6	6	5	2	6	6	2	3	1	6	1	2	68
Zwarte Specht													2
Grote Bonte Specht	1	4	1	4	1			1	1				26
Veldleeuwerik								8	15	2	20	45	91
Overzwaluw	1												1
Boerenwaluw	6	1	28										35
Bompleper	1	1	1					1	12	2	1	2	54
Graspleper			6	4									1
Oeverpleper													1
Witte kwikstaart	1	1	1		1		3	3	1	2	3	1	29
Winterkoning	1	1					1						10
Heggenus	1	1					5	5	4	19	1	3	54
Roodborst	1	1	1										3
Gekraagde Roodst.													

Aantal gezien bij		augustus			november			december			februari			Total											
Telling in:		'87	'88	'89	'90	'91	'92	'86	'87	'88	'89	'90	'91	'92											
Morrel	1	2	1		5	7	6	8	9	12	2	2	9	7	5	12	3	1	4	2	2		100		
Kransvogel					4	89	65	14	50	10													2		
Zanglijster	2																						53		
Kopervlieg					50	1	1																8		
Kleine karekiet	1	1	2	3																			1		
Grasmus	1																						1		
Tijftjef	1																						1		
Pitis	2	1	2	5	4	5																	19		
Goudhaantje																							1		
Baardmannetje																							1		
Glanskop	1																						1		
Kuifmees	2				1																		7		
Pimpelmees																							3		
Koolmees					1	4	1	3	2	1	1												32		
Boonkruiper	3	9	9	4	14	3	5	3	10	2	1	4	2	1	3	3	2	6	8	6			105		
Vlaamse Gaai																							2		
Eekster	4	9	3	1	1	5	10	4	4	1	5		4	8	6	4	1	2	1	5	1		82		
Kauw	23	12	7	8	20	9	15	14	17	16	22	20	12	20	33	15	30	11	28	20	28	19	8	416	
Zwarte Kraai	8	12	2	4	1	1	26	28	46	67	36	22	18	9	121	2	28	9	5	30	74	38	11	625	
Bonte Kraai	9	12	5	5	11	5	13	19	21	19	14	18	7	4	7	14	20	3	42	17	24	15	10	327	
Spreuwer					3		8	3	19	140	35	19	3	2	27	11				8				278	
Huisvlieg																								1	
Ringmus																								2	
Vink					1	3	9	6	10	3	7	15	1											86	
Keek																								7	
Groenling	1	1	4	2																				13	
Putter																								1	
Kneu																								1	
Barmalsje	6																							20	
Kruisbek																								1	
Geelgors																								6	
Rietgors	1	1																						1	
Aant soorten	35	43	35	43	35	42	39	43	43	45	31	28	35	36	44	37	30	32	37	35	28	31		106	
Aant vogels	330	589	872	825	798	638	535	755	717	1127	1011	655	789	391	1162	568	545	440	339	307	488	448	273	632	15224